

*Barbora
Postránecká*

*Jana
Plavec*

Náhradka

*Každé dítě by mělo
vyrůstát doma*

Vyšehrad

Náhradka

Každé dítě by mělo vyrůstat doma

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Barbora Postránecká, Jana Plavec
Náhradka – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

*Barbora Postránecká
Jana Plavec*

Náhradka

*Každé dítě by mělo
vyrůstat doma*

*Barbora Postránecká
Jana Plavec*

Náhradka

*Každé dítě by mělo
vyrůstat doma*

VYŠEHRAĐ

© Barbora Postránecká 2023
Photographies © Jana Plavec, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-7601-853-2
ISBN e-knihy 978-80-7601-911-9 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)
ISBN e-knihy 978-80-7601-912-6 (1. zveřejnění, 2023) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7601-913-3 (1. zveřejnění, 2023) (mobi)

Předmluva

„Každé dítě potřebuje něčí náruč. Místo, které patří jenom jemu a nikomu jinému. Je to ta sobecká láska, kterou potřebuje a která ho formuje. Proto jsme tady.“

Červenec 2021, úterý odpoledne. Tahle slova pronesl na pražském Malostranském náměstí George J. Podzimek, přechodný pěstoun. Načež zvedl hlas a do mikrofonu ještě naléhavěji prohlásil: „Každé dítě má přece právo na rodinu. Doufám, že jsou ty bedny dost silný na to, aby to za těmi okny bylo slyšet.“ A kývl hlavou směrem k Poslanecké sněmovně, kde tou dobou ležely dvě novely zákonů, které zakazovaly umístování dětí mladších tří let do ústavní péče. Rostly ale obavy, že ani jeden předpis – jako už mnohokrát předtím – poslanci neschválí. Právě proto jsme taky na náměstí stáli.

...

Už mnoho let píšu o dětech. O tom, jak se jim daří ve škole, která má nabídnout rovné vzdělávací šance pro všechny. O pomoci, kterou je třeba nabídnout zejména těm, kteří neměli dobré výchozí podmínky. A poslední dobou i o tom, že každý máme právo na rodinu. Pomocná ruka státu má ale často podobu ústavní péče.

Česko je jednou z posledních zemí Evropy, kde stále fungují kojenecké ústavy, psala jsem v onom roce 2021 několikrát. Jak je to vůbec možné? Vždyť co už je jasnější než to, že každý z nás, když je malý, u sebe potřebuje mít někoho blízkého? Někoho svého, někoho, kdo ho má rád? Je to psaní vůbec k něčemu? říkala jsem

si. Z okna svého bytu jsem tehdy dohlédla právě na Malostranské náměstí. OK, udělám tam happening.

Nakonec jich bylo hned několik. Natahovali jsme tenkrát během léta v centru Prahy prádelní šňůry, na které lidi věšeli dupačky a jiné dětské oblečení. Miniaturní ošacení tam povlávalo ve větru i dešti jako symbol těch, kteří za své osudy (bojovat) nemohou. Následná vlna podpory nám dala naději, že se věci opravdu mění – že lidi chápou důvody, proč by měly děti vyrůstat doma, a ne v ústavu. Po patnácti letech úsilí mnoha a mnoha lidí, kteří se snažili přesvědčovat poslance, že ústav není tím nejlepším místem pro život, jsme se to léto dostali nejbližší k zásadní změně. V srpnu téhož roku poslanci jeden z návrhů nakonec skutečně odhlasovali. Bylo co slavit. Děti do tří let věku se od roku 2025 už nemají dostávat do ústavní péče.

...

Na náměstí se mnou tehdy byla i fotografka Jana Plavec. „Nezasloužilo by si to téma něco víc než články a happeniny?“ říkaly jsme si. Vždyť otázek je tolik! Co se s dítětem v ústavní péči děje? Co všechno mu chybí, když vyrůstá v dětském domově? Jaká životní dráha ho čeká? Co mu může dát nová rodina? Jaké to je, být pěstounem? Co všechno to obnáší? Co je přechodné a co dlouhodobé pěstounství? Jaký je rozdíl mezi pěstounstvím a adopcí? Potřebuje osvojené dítě znát svou biologickou rodinu? Lze se vůbec vyrovnat s tím, když přijdete o mámu a tátu? Jaký rodič musím být, abych to všechno zvládl?

Jen o pár měsíců později jsme s Janou dostaly nabídku, abychom o náhradní rodinné péči společně vytvořily knihu. Pracovaly jsme na ní pak víc než rok – a výsledkem je deset kapitol, které vyprávějí jednak o osudech konkrétních rodin a jednak poskytují odborný vhled do problematiky náhradní rodinné péče. Na konci knihy je pak ještě jedenáctá, bonusová kapitola, která nastiňuje historii i současnost SOS dětských vesniček. Ty se v březnu 2022, záhy po ruské invazi, rozhodly pomoci ukrajinským pěstounským rodinám a dovezly je do Česka.

Všechny kapitoly jsem napsala a Jana nafotila během roku 2022 (kromě zmíněné kapitoly jedenácté, která vznikla na začátku roku následujícího). V nich uvedené údaje se tedy vztahují právě k tomuto období. Ale příběhy samozřejmě pokračují, vyvíjejí

se, plynou, stejně jako se vyvíjejí a proměňují okolnosti, například zákony, vyhlášky...

Jediné, co si můžeme přát, je, aby všechny změny byly k lepšímu. Třeba aby se věková hranice umístování dětí do ústavní péče z oněch tří let ještě zvedla – alespoň na šest, jako to mají na Slovensku. Nebo aby stát dokázal líp pracovat s původními biologickými i s náhradními rodinami a podporovat je. Ministerstvo práce a sociálních věcí dlouhodobě avizuje, že náhradní rodinná péče je jednou z jeho priorit – můžeme tedy doufat, že potřebné změny jsou na dohled.

...

Největší prostor v knize mají rodiny, které se do svých životů rozhodly přijmout děti, jejichž život nebyl jednoduchý. S Janou jsme za nimi jezdily na různá místa – vždycky k nim domů. Byly jsme v Liberci, Varnsdorfu, Brně, Horním Slavkově na Karlovarsku, ve Svitavách a taky na velkém statku na východě Čech, u rodiny Svobodových, kteří kromě svých třech biologických dětí vychovali v pěstounské péči dva bratry. „Když jsme se na statek nastěhovali, říkal jsem si, že to tu asi nikdy nezvládneme všechno opravit,“ vyprávěl mi tehdy David Svoboda. Jednou ale v televizi viděl dokument z cyklu Modrá krev o rodu Lobkoviců. Starý pan Lobkovic v něm říkal, že by samozřejmě bylo možné půjčit si říšu peněz, zadlužit se na několik generací a velký a zničený rodový zámek opravit najednou. Rodina by pak na nějaký čas měla jednu velikou, velikánskou radost. Druhá varianta byla nic si nepůjčovat a opravovat sídlo postupně, krůček po krůčku. Důvod k radosti, byť třeba drobné, by pak byl každý den, třeba i dalších pětadvacet let. S náhradním rodičovstvím se to má úplně stejně. Je náročné, dlouhé, komplikované – ale plné drobných radostí, na mnoho roků.

...

Co všechno vlastně obnáší být náhradním rodičem? Kdo jsou lidé, kteří do něčeho tak náročného dobrovolně jdou? Stačí znát jen zlomek příběhů – a hned je vám jasné, jak nelehká tahle role je. Kdo se jí tedy ujme? Zeptala jsem se Petry Pávkové, jejíž životní náplní je podpora náhradních rodičů a pátrání po těch biologických. Řekla mi, že jsou to lidé, kteří si do života chtějí přinést

něco, co bude dávat smysl. Chtějí i přes všemožná a nemalá úskalí nabídnout to nejvíc, co mohou – svůj domov a sebe.

Přeju si, aby si cestu k této knize našlo co nejvíc budoucích náhradních rodičů, doufám ale, že ji budou číst i ti, které „jen“ zajímají skutečné příběhy. Protože tahle knížka, ač je o náhradním rodičovství, je hlavně a především o dětství. O tom, jak křehké může být. Jak nezbytná je blízkost, důvěra, bezpečný domov, objetí. A to se přeci týká nás všech.

Petra Pávková mě vzala do kavárny – na místo, kam někdy přivádí děti s jejich náhradními rodiči a po chvíli k nim přivede i rodiče biologické. Protože dítě prostě zatoužilo své původní rodiče poznat, a Petra se, ve spolupráci se všemi dospělými, snaží, aby to bylo co nejjednodušší, nejbezpečnější. V kavárně pak u stolku sedí biologická máma a (nebo) táta, mluví s potomkem, kterého roky neviděli, a někdy řeknou to nejprostší, ale taky nejnutejnější: „Promiň.“

Kolik z nás by tam mělo taky sedět a říkat nebo slyšet: „Promiň, mrzí mě to, nezvládl jsem to, není to tvoje vina.“

...

Kniha by nakonec mohla být pro nás pro všechny, kteří se někdy sami sebe ptáme, jak být dobrým rodičem. Jaký chceme, aby naše děti skrze nás viděly svět? Jak se v něm budou cítit? Jak se jim v něm bude dařit?

Náhradka odkrývá až na dřevě, jak těžké rodičovství může být. A taky že stojí za to.

Úvod

Když mi bylo sedmnáct, hledala jsem v Mostě místo, kam bych mohla na praxi. Měla jsem v plánu hlásit se na speciální pedagogiku, kde byla předchozí praxe u přijímaček podmínkou. Ve stejném městě, kde jsem se narodila, vyrůstala a chodila na gymnázium, stál – a dodnes stojí – jeden z největších kojeneckých ústavů v zemi. Zašla jsem se zeptat, zda bych mohla k nim. Chodila jsem tam pak několik týdnů.

Jedna z prvních věcí, která mě onehdy v té velké budově plné malých dětí napadla, byla: „Proč tu vlastně jsou? Jde udělat něco pro to, aby mohly vyrůstat doma?“ Ta otázka „co udělat proto, aby“ se od té doby vine celým mým životem. Postupem let a s přibývajícými pracovními zkušenostmi mi docházelo, že nejdůležitější ze všeho je pochopit souvislosti, rozkrýt příčiny i následky a ptát se, zda to tak opravdu musí být a co by šlo změnit, aby se to jindy nebo jiným už nestávalo.

Už kdysi, v tom mosteckém kojeňáku, jsem zahlédla odpověď na otázku, proč někteří lidé nedokážou líp zvládat složité životní výzvy.

...

Většina dětí v ústavní péči své rodiče má. Životy těchto rodin se ale až příliš často odehrávají v kulisách chudoby, dluhů, nestability, chronického stresu, špatných rozhodnutí a nedostatku rodičovských kompetencí. Když se pak začnete zajímat o konkrétní příběhy lidí, kteří skončili na ulici, ve vězení nebo jim

úřady odebraly děti, objevíte s největší pravděpodobností jeden společný jmenovatel: špatný start do života.

Tito lidé častokrát prožili dětství, které nebylo bezpečné, stabilní, láskyplné... Někteří vyrostli ve vztahově chladném prostředí, čelili násilí či emočnímu zraňování. Neumějí pracovat se smutkem či lítostí, v situacích bezradnosti hůř zvládají vztek a obracejí ho proti sobě i jiným. Nenaučili se zacházet sami se sebou, chyběly jim dobré rodičovské vzory. A jako dospělí mají pak blíž k tomu dostat se do spirály problémů, ze kterých se nedokážou vymanit. Kolem nich je většinou jen malá, nebo dokonce úplně nulová záchranná síť, která by zabránila pádu až na samé dno.

Na základě výzkumů dnes už víme velmi mnoho o tom, co přesně podporuje zdravý vývoj člověka a jaké základní potřeby jsou společné nám všem. Je tu ona notoricky známá Maslowova pyramida potřeb, která říká, že teprve když má člověk nasycené základní životní potřeby, může jít o patro výš a rozvíjet další své potřeby a oblasti. Jinak řečeno, když základ pyramidy nedrží, když máte hlad nebo se necítíte v bezpečí, nemáte v žádném případě kapacitu, chuť ani odhodlání zajímat se o cokoli, co je nad tím. Nemáte se o co opřít, chybí vám vnitřní síla a stabilita. Tím, že se utkáváte se svou vnitřní křehkostí a impulzivitou, ve velkých výzvách jen složitě hledáte zdravé životní strategie.

A když denně bojujete na spodním patře pyramidy o základní přežití sebe a svých dětí, nemáte prostě šanci dostat se výš – zajímat se, jak se vaše děti měly ve škole, všímat si jejich potřeb, plánovat s nimi program na víkend... Pokud řešíte, co dát druhý den svým dětem najíst a jestli budete mít kde bydlet, nebudete reagovat ani na žádná „vyšší“ témata – třeba jak chránit přírodu, třídít odpad či být solidární s uprchlíky. Váš vlastní život je tak složitý, drsný a nevyzpytatelný, že pohltní většinu vaší vnitřní kapacity, a vaše frustrace, únava a bezradnost pak může úplně zastřít citlivost k sobě samému, ale i k jiným.

A tím se dostáváme k další věci, která mi tehdy v mosteckém kojeňáku došla: a sice, že kdyby těmto lidem někdo uměl včas pomoci, nemuselo by to s nimi a jejich dětmi tak špatně dopadnout.

...

Je to pětadvacet let, co se pohybuji v profesním světě sociálních, vzdělávacích a zdravotních témat. Měla jsem díky tomu

možnost nahlédnout do mnoha různých oblastí, ale výše popsané principy se prolínají všemi. To, do čeho se narodíte, jakou dostanete výbavu na začátku života, zásadně určuje, jaká bude vaše další cesta. V tomto ohledu ráda používám paralelu požáru. Zásadní je mít funkční systém a v každé vesnici dobrovolné hasiče, kteří dokážou rychle pomoci. Pak přesně víte, na koho se obrátit, a oheň nemá šanci se rozšířit. Rychlá pomoc zabrání tomu, aby z ohně vznikl velký požár s katastrofálními následky. Stejně tak by měla vypadat i včasná sociální podpora.

Tématu dětí v ústavní péči jsem se začala profesně napřímo věnovat v roce 2010, kdy jsem nastoupila na Ministerstvo práce a sociálních věcí na pozici vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Od té doby tohle téma v mém životě dominuje. O změny ve fungování systému péče o ohrožené děti jsem roky usilovala mimo jiné jako předsedkyně vládního Výboru pro práva dítěte.

Během let jsem tak měla možnost být u bezpočtu debat, kde mi z některých názorů bylo opravdu smutno. Třeba když jsme chodili do sociálního výboru Poslanecké sněmovny prosit o spolupráci a slýchávali, že kojenecké ústavy dětem rozhodně neškodí. Nebo že máme být na český systém péče pyšní, protože nám ho závidí celý svět. Odmítala se tu i různá doporučení, například ta od Výboru OSN pro práva dětí, s tím, že nám nikdo nebude diktovat, jak se máme v České republice starat o děti.

Vyrůstala jsem v prostředí, kde se dětem (včetně mě) často říkalo, že jedinec nic nezmění a za své problémy si lidé mohou sami. S tímto světovým názorem jsem ale nikdy nesouzněla. I proto jsem v parlamentu jen naprázdno polkla a příští týden přišla zase. Vždycky jsem věřila, že změna je možná, jen musíte vytrvat, spojit síly s ostatními, kteří o ní usilují taky, a nevzdat to. Rezistence ke změně byla v tomto případě obrovská a trvala řadu let. Mnoho lidí se snažilo zachovat status quo, který pro ně byl bezpečný a srozumitelný. Nicméně nevládní organizace, odborníci i náhradní rodiče tu po mnoho let iniciovali diskusi na téma, jak podporu ohrožených dětí a rodin zlepšit, jak posílit kapacity v náhradní rodinné péči, jak proměnit služby ústavní péče a posílit podporu v komunitě. Velkým tématem vždy bylo a dodnes je, jak správně nastavit služby prevence, aby se rodiny do krizových situací ideálně vůbec dostávat nemusely. A taky se řešila – a stále

řeší – změna systému financování. Včasná pomoc biologickým rodinám, podpora v bydlení, ale i pěstounská péče jsou levnější a tato investice se nám v dlouhodobé perspektivě vrátí.

Na selhávání našeho systému nás opakovaně upozorňovaly i rozsudky Evropského soudu pro lidská práva a nedávno rovněž i Evropský výbor pro sociální práva, monitorovací orgán Rady Evropy, který před třemi lety u kolektivní stížnosti nevládních organizací proti České republice rozhodl, že umístováním malých dětí do ústavní péče porušujeme Evropskou sociální chartu. Přestože se u nás počty dětí v kojeneckých ústavech snižovaly, výbor konstatoval, že je tento potřebný trend pomalý a česká vláda musí dělat víc, aby se situace měnila rychleji. České děti často končí v ústavní péči, aniž by se vyčerpala jiná, šetrnější opatření a s rodinou někdo včas pracoval.

Politici však na tyto odborné argumenty a doporučení neslyšeli. Nezajímali se příliš ani o to, jaký dopad má ústavní péče na vývoj dětí a jak fatálně je poškozují v celém jejich dalším vývoji absence jedné pečující osoby. Přitom vědecké výzkumy mluví jednoznačně. Dětství prožité v ústavním zařízení bez člověka, který s vámi ráno vstává a večer vás uspává, který je vám oporou a rozvíjí vás a který má radost z každého vašeho úspěchu, vás jednoznačně poznamenává v celém vašem dalším psychosociálním vývoji. Ti, kdo strávili dětství v ústavní péči, mají daleko častěji psychické obtíže, problémy ve vztazích a jsou celkově křehčí a hůře připraveni na výzvy dospělého života – i na vlastní rodičovství.

Nekonečné debaty a neochota věci měnit vedly k tomu, že jsme se nakonec staly jednou z posledních zemí v Evropě, která stále ještě legálně i ty úplně nejmenší děti do ústavní péče posílá. Tohle smutné prvenství by naštěstí mělo od 1. 1. 2025 skončit a děti mladší tří let už nebudou smět být do ústavních zařízení umístovány.

V Česku nyní funguje dvacet tři kojeneckých ústavů. Na začátku roku 2022 v nich bylo celkem 138 dětí do tří let, což je o 303 dětí méně než v roce 2018. Pokud by pokračoval dosavadní trend, dostal by se podle propočtů Ministerstva práce a sociálních věcí počet dětí mladších tří let na nulu už v roce 2024. Od roku 2021 už se do tohoto typu zařízení nesmějí dostávat děti z důvodu

ohrožení „nevhodným sociálním prostředím“, tedy například kvůli nevyhovujícímu bydlení nebo problémům ve škole.

Dobré změny by se nikdy nestaly, kdyby nespojilo sílu mnoho lidí, organizací a některých politiků, kteří se postupně přidávali a byli hlasem dětí, které svá práva samy hájit nemohou. Všichni jsme vydrželi pracovat na změně, dokud opravdu nenastala. Tím to ale nekončí.

Když jsme se začali o zrušení kojeneckých ústavů snažit, znamenalo to zajistit pro děti lepší místo k životu. Klíčové byly dvě věci a ty platí stále: posílit kapacity pěstounské péče, ale taky udělat všechno pro to, aby ohrožené rodiny dostaly potřebnou pomoc včas a děti je vůbec nemusely opouštět. Tak musí vypadat další kroky. O to musíme i nadále usilovat.

...

Tato kniha přináší citlivý a blízký vhled do toho, jaké podoby může náhradní rodinná péče mít. Ukazuje mimo jiné, že není důležité, jakou podobu rodina má. Jestli jsou v ní dva tátové, dvě mámy, rodiče jsou starší, mladší, mají více dětí, nebo jedno. Ať rodina žije v jakémkoliv uspořádání, důležité je něco úplně jiného: jestli jsou v ní dobré vztahy, jestli v ní děti mají pozornost a péči a díky tomu vědomí, že na nich někomu opravdu záleží. Říkám to možná příliš banálně, ale ve skutečnosti právě tohle mění životy. S takovým pocitem lásky a bezpečí totiž děti dokážou překonat spoustu tíživých zážitků, které by je jinak oslabovaly do celého dalšího života.

Mým velkým přáním je, aby si víc lidí troufalo do takové role – do role náhradních rodičů. A je třeba dělat všechno pro to, aby k tomu lidé, kteří o náhradním rodičovství přemýšlejí, měli veškerou podporu a dobré podmínky.

Přeji si taky, aby co nejméně dětí muselo svůj domov měnit. Nestane se to, když takové rodiny systém uvidí co nejdříve a podpoří je. Nevyžaduje to nic menšího než změnu způsobu uvažování. Kam dávat finanční i lidské zdroje, kam napřít síly a naši pozornost.

Věřím také v nové typy náhradní péče. Například sdílenou péči, kdy jedna rodina pomáhá druhé a je za to ohodnocena. Nebo pěstounství, které je zaměstnáním a dává větší prostor postarat

se o děti, které se dnes do náhradní péče těžko dostávají, ač ji o to více potřebují: děti těžce traumatizované, s postižením, se silnou sourozeneckou vazbou, starší a mnohokrát zraněné. Všechny si zaslouží mít svou rodinu, i kdyby to bylo potřeba jen na omezenou dobu, než se podaří vyřešit situaci v jejich původní rodině. A díky profesionálnímu péstounství ji v mnoha zemích mají.

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem, kteří o děti v tíživých situacích pečují. Děkuji za vaši odvahu a vytrvalost, za vaši laskavost vůči těm, kteří to v životě neměli jednoduché a kvůli tomu je péče o ně mnohdy o tolik jiná a náročnější. Neskutečně si vás vážím.

*Klára Šimáčková Laurenčíková
vládní zmocněnkyně pro lidská práva
květen 2023*

Dětský domov

A kde máš mámu?

Michal Ďord se narodil v červenci 1988. Čas s mámou měl přesně vyměřený: trval osm měsíců, pak se jejich společný příběh zpretrhal a pokračoval až za pětadvacet let. Michal vyrostl v ústavní péči. Nejdřív v kojeneckém ústavu v Liberci, pak v dětském domově ve Frýdlantu v Čechách. Sám. Byť kolem něj bylo dětí i dospělých mnohem víc, než je doma běžné, nikdo z nich nebyl jeho rodina. Jsme vlastně samorosti, říkali si pak s ostatními kluky z děčáku, když byli o něco starší. Na základce to měl Michal rád: „Bylo to jediné místo, kde jsem se cítil dobře.“ Do ústavu se mu ze školy vracet nechťelo, bál se, co se tam bude dít. V patnácti chtěl na gymnázium, v dětském domově ale rozhodli, že půjde na obchodní akademii. Prolezl ji se čtyřkami. Pak zamířil do Prahy na vysokou – a konečně se tak dostal „na svobodu“. Právě tehdy se opět začal psát jeho příběh s mámou. I když se mu Michal zprvu bránil.

„Michale, kolik máš sourozenců?“

„Počkej, jeden, dva, tři, čtyři, pět..., ne, vlastně jich je víc! Šest!“

Nejstarší sestra se narodila, když bylo Michalově mámě Gabriele sedmnáct. Jelikož byla nezletilá, souhlas s adopcí tehdy dala Michalova babička. „Nikdo sestru nezná ani nevíme, jak se jmenuje nebo kde žije,“ říká Michal.

Pak je tu jeho o pět let starší brácha Jirka, který žije v severočeském Varnsdorfu. Právě tady Gabriela syny vychovávala, než přišly sociální pracovnice a vzaly jí je. Později se Gabriele narodily ještě další dvě děti, holky. A sourozence má Michal i z tátovy strany, taky dvě sestry. Jedna vyrostla s tátou a Michalovou nevlastní mámou, druhá v dětském domově. S tou druhou nikdo z rodiny není v kontaktu.

„U romských rodin je to taková loterie,“ konstatuje Michal. Někde děti odeberou, někde ne, někdy jsou důvody oprávněné, někdy ne. „Máma měla mě i bráchu ráda, stála o nás. V záznamech nenajdeš nic o tom, že by se k nám chovala špatně. Všechno to bylo o materiálních podmínkách,“ je přesvědčený Michal, který si před několika lety nechal od rumburského OSPOD, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, vydat kopii své složky. V ní byly protokoly z doby před odebráním, ze samotného odebrání i z Michalova pobytu v ústavní péči (z těchto dokumentů budeme občas citovat).

Podle Michala hrálo roli, že mámě vzali její první dítě. Tím se zapsala jako „zvláštní případ“. Sociálním pracovnícím, když k nim chodily domů na kontroly, mimo jiné vadilo, že nepracuje. „Mně ale tehdy bylo jen pár měsíců, kojila mě, takže pracovat nemusela,“ říká Michal našťvaně. Vadil jim taky málo zařízení byt, nezaplacené složenky za elektřinu a plyn, prázdná lednička, málo dětského oblečení. Ze záznamů z šetření je ale zřejmé, že se Gabriela snažila věci napravit. Nestačilo to.

Ve zprávě z 9. března 1989 stojí: *V bytě je stále uzavřen přívod elektřiny a plynu, zima. Matka zakoupila asi čtyři hrnce, žádné jiné nádoby stále nemá. Na burze nakoupila nějaké oblečení na děti. Potraviny nám neukázala, neboť žádné neměla. Je stále bez pracovního poměru.“* (...) *Vzhledem k tomu, že se matka neustále vyhýbá pracovnímu poměru, neplatí dluhy a její péče o děti je velmi špatná, domníváme se, že jejich umístění v dětském domově je nutné.*

Za dva týdny přišel OSPOD znovu a tentokrát si s sebou odvedl i obě děti. Každého z chlapců tehdy umístili jinam, do jiného města. Michalova bratra, tehdy pětiletého, dali do dětského domova v Jablonném v Podještědí. Osmiměsíční Michal skončil v kojeneckém ústavu v Liberci.

Dne 28. března 1989 sociální pracovnice do protokolu napsala: *Hlášení o průběhu výkonu rozhodnutí o převzetí dítěte: dítě odebráno z rodiny za asistence VB (Veřejné bezpečnosti). Při převozu dítě klidné, spalo. Odebráno v pořádku do KÚ (kojenec-kého ústavu).*

S tím se Gabriela nehodlala smířit, chtěla kluky zpět.

Jirku jí po roce vrátili. Michala už nikdy.

Vlci samorosti

Je polovina února roku 2022. Neděle. Sedíme s Michalem v kavárně v Praze na Letné, je slunný den, snídáme. Za poslední rok se vidíme už poněkolkrát. Michal má na sobě svůj oblíbený svetr, občas se nahlas směje a jako obvykle mě moc nepouští ke slovu. Zajímá mě, jaká je Michalova první vzpomínka z dětství. „Není z rodiny, ale z ústavu, a je mlhavá. Jsem na betonovém dvorku před dětským domovem, jezdím na bílé tříkolce s fialovými ráfky.“

Většinu dětství strávil Michal v dětském domově ve Frýdlantu v Čechách. První roky to pro něho nebylo hrozné, nic jiného totiž neznal. Netušil, co je máma nebo táta, a chvíli mu trvalo, než zjistil, že děti mohou žít i jinak. S kluky z děčáku o sobě říkali, že jsou indiáni z Větrova – podle části Frýdlantu, kde se dětský domov nacházel. Anebo vlci samorosti. „Dlouho jsme se tak vnímali. Tak jsme vyrůstali.“

Až na frýdlantské základce mu postupně docházelo, že se od ostatních dětí ve třídě liší. „Myslím, že ze začátku jsem to ani nevnímal negativně, mí spolužáci prostě měli mámy a táty, a já měl tety a strejdy,“ vzpomíná Michal. Zájem vrstevníků o život spolužáka, který bydlí ve velkém domě s dalšími dětmi bez rodičů, se ale stupňoval. Děti se začaly vyptávat, nechápaly to.

„Jak to, že máš tetu? A kde máš mámu a tátu?“

Jedna vychovatelka z dětského domova si prý Michala občas brávala domů, jiná si ho tu a tam posadila na kolena. „Bylo nás

tam ale deset, většinou malé děti, o které se tety musely starat víc. Vyrůstali jsme samostatně, neměl jsem ani potřebu někoho blízkého mít. Nebo si to alespoň nepamatuju.“

Děti taky dobře věděly, komu se můžou v domově s něčím svěřit. Vlastně to ale dělal málokdo. „V některých situacích musím lidem připadat chladný. Víím, že mnoho věcí nedělám. Nechci, necítím tu potřebu,“ říká dnes Michal.

Když mu bylo devět, poprvé viděl tátu. Začal za ním jezdit do Frýdlantu a občas si ho vzal i k sobě do Prahy. V době, kdy se Michal narodil, už spolu rodiče nežili (bratr Jirka má jiného otce, Michalovy sestry taky). Jeho táta ale věděl, že syn skončil v dětském domově, dával k tomu souhlas.

„K mámě jsi nejezdil?“

„Jako malý jsem u ní byl, ale nepamatuju si to.“ Jednu máminu návštěvu v dětském domově ale Michal v paměti má, je to jeho jediná dětská vzpomínka na ni. Byly mu asi čtyři roky, bylo léto, seděli spolu v návštěvní místnosti. Posadila si ho na klín a dávala mu do ruky ovoce. Stříh. Ještě jeden výjev má Michal před očima: stojí v šatně s velkými skříněmi a jedna z vychovatelek mu dává do ruky panenku v modrých šatičkách s bílým lemováním: „To máš od mámy, přinesla ti to.“

Je opožděný

Kojenecké ústavy jsou určeny pro děti do tří let – Michal v tom libereckém strávil dva roky. Jeho brácha se v mezicase dostal zpátky domů. V odůvodnění soudu z roku 1991 – to už byl Jirka rok doma – stojí, že matka „rozhodně není schopna zajistit potřeby více dětí“. O rok později soud, na který se Gabriela opětovně obrátila, rozhodl stejně.

V šetření z roku 1993 stojí: *Matka nyní obývá byt o čtyřech místnostech. Byt je v poměrně dobrém stavu, je vybaven základním nábytkem. Nezl. Jiří má své lůžko, lůžkoviny čisté. Oblečení má dostatek. Nepořádek v bytě nebyl. Matka má základní potřeby v kuchyni, potraviny také. Paní (Ďordová), která v současné době zajišťuje výchovu jednoho dítěte, Jiřího, je těhotná. Vzhledem k tomu, že má matka snížený intelekt, jedná impulzivně a zkratkovitě, nedokáže se ovládat, dokonce fyzicky napadla sociální*

pracovníci, se domnívám, že by bylo na místě provést vyšetření výše jmenované odborníkem z odboru psychiatrie, které by odpovědělo na otázku, zda je matka schopna zvládnout i duševní rozvoj tří dětí.

Rozhodnutí soudu zkusila Gabriela zvrátit i následujícího roku, opět bez úspěchu. Michala pak přesunuli z libereckého kojeneckého ústavu do Frýdlantu, který leží na okraji Jizerských hor, asi padesát kilometrů od Varnsdorfu. Dvoupatrová omšelá betonová budova na kraji města, v těsné blízkosti železniční trati, je dětský domov rodinného typu. To znamená, že základní škola není jeho součástí a děti chodí do běžné základky ve městě.

Z kojeneckého ústavu muselo tehdy každé dítě nejprve na „testování“ do takzvaného diagnostického ústavu. Za socialismu se těmto ústavům říkalo „záchytné dětské domovy“. Jejich úkolem bylo zjistit, jak na tom dítě je. Pak buď putovalo do dětského domova se školou, do domova rodinného typu, anebo, pokud bylo starší patnácti let, do výchovného ústavu. V roce 2012 se změnil zákon, a děti už do diagnostického ústavu nemusejí; mohou rovnou do dětského domova.

Když měl Michal nastoupit do školy, řešilo se kam. „Bylo běžné, že děti z děčáku chodily do zvláštní školy, kam chtěli poslat i mě.“ V pedagogicko-psychologické poradně údajně řekli, že by mu tam bylo líp. Michalova vychovatelka z dětského domova to však odmítla. A to i přesto, že – jak se Michal dočetl o mnoho let později ve svých papírech – z psychologického testu vyšel jako „opožděný, zřejmě s lehkou mentální dysfunkcí a s IQ spíše ve spodním pásmu“. Michal, stojí taky v dokumentech, *se nedokáže soustředit, špatně vyslovuje a není dostatečně kreativní. Čeká ho řada problémů ve škole i v životě.*

Na základku ve Frýdlantu chodil rád. Nikdo se mu tam neposmíval kvůli tomu, kde žije, ani proto, že je Rom. „Cítil jsem se tam svobodnější. V děčáku jsem musel tamto a támhleto, tohle jsem zase nesměl. Čím jsem byl starší, tím míň se mi tam chtělo žít.“

V jednom nedatovaném zápise v Michalově složce stojí: *Z výchovného hlediska se nám u Michala osvědčila důslednost a možná i to, že ho na čas ignorujeme, pro nevhodné chování k nám dospělým. Často s námi jedná jako se sobě rovnými. Za velké prohrěšky zatím na něho platí zákaz sledování televize. (...) Úkoly na buňce plní, ale velice pomalým tempem. Při práci se zastaví,*

jako by snil, okusuje si nehty a nic nedělá. Když je mu to vytknuto, zuří, že nemůže mít hned všechno hotové. V pololetí letošního roku mu byla udělena za velkou nepořádnost a neplnění si svých školních povinností dvojka z chování. Znovu konstatuji, že nesnáší kritiku. I dobře míněná výtka ho rozčiluje, zvyšuje hlas, křičí, někdy i práskne dveřmi u pokoje. Snaží se mít poslední slovo, a když se mu to nedaří, dostane se až do afektu.

Život v dětském domově je protkán mnoha pravidly: kdy se chodí spát, kdy se vstává, od kdy do kdy se podává jídlo... Nestihneš to? Nejíš. Když pak Michal začal jezdit za tátou, nedokázal pochopit a hrozně ho štválo, že u něj není oběd na stole přesně ve dvanáct. Zároveň si ale u táty absenci pravidel užíval, třeba že může pít colu a jíst sladkostí, co se do něj vejde. Bydlet u táty napořád ale netoužil – na to se otcův život příliš lišil od toho, na jaký byl Michal zvyklý. „U táty mi furt říkali, že jsem jak gádžo,“ vzpomíná.

Dětský domov ale taky rád neměl. Jedním z důvodů, vlastně tím hlavním, proč se do dvoupatrového domu u trati nerad vracel, byla jedna vychovatelka, řekněme ji třeba Plívová. Když šel ze školy a po cestě potkal někoho „od nich“, ptal se, jestli tam je. Pokud byla, zpomalil. „Byla zlá, přísná a nespravedlivá. Pořád jen rozdávala zakazy, nesměli jsme ven, nesměli jsme koukat na televizi, na počítač, když jsme přišli třeba o pět minut později z vycházky, odmlouvali jsme nebo jsme nechtěli mít službu.“ Služba znamenala, že každý týden někdo vytíral, umýval nádobí, záchody, koupelnu. Taky hrabali listí, kopali záhony, nosili dřevo. „Kdybys mě potkala jako osmnáctiletýho, jen bych si stěžoval na všechny povinnosti, které mám. Dodnes mě rozčiluje, když slyším, že děti z děcáku by chtěly všemožná práva, ale měly by si uvědomit, že tu jsou taky povinnosti. Náš život byl totiž hlavně o povinnostech.“

Když chtěl jít Michal s kamarádem do kina, musel to oznámit třeba týden dopředu a bylo to za odměnu. „Musel jsem se chovat hodně účelově, například dolejšat za vychovatelkou a prosit ji o práci navíc, abych si vycházku zasloužil.“

V pubertě pak neměl problém poslat kohokoli kamkoli. Plívová si kvůli tomu na něj stěžovala u ředitele. „Ten byl ale rozumnej a chápal, že dospíváme. Domlouval nám, bylo to přátelské, skoro rodičovské. Neměl jsem potřebu se mu vyhýbat. Plívové jsem

se naopak vyhýbal pořád. Neměla tam co dělat, úplně jí chyběla empatie. K ostatním vychovatelům jsem necítil kdovíjakou přízeň, ale dalo se s nimi mluvit, nebyli zlí.“

V roce 2004 si sociální pracovnice zapsala toto: *Michal je žákem prvního ročníku Obchodní akademie s prospěchem průměrným. V dětském domově, jak sám sdělil, má problémy, ale to jenom proto, že mu nikdo nerozumí, nebude dělat vše, co se po něm chce, ať to dělají ti pomalejší, hloupější, on rukama dělat nebude, protože je inteligentní. Během pohovoru jsme se pokoušeli Michalovi sdělit, že v DD se všichni snažili vynahradit mu domov, pomohli mu vytvořit podmínky pro jeho studium. Nyní je ve věku, kdy by měl být příkladem pro mladší vrstevníky a měl by on pomoci těm mladším, ne se jim vysmívat. Michal o kázání neměl zájem, toto poslouchá v DD každý den.*

(...)

Do budoucna zatím žádné představy nemá, ale ve Frýdlantu v Čechách nebude, je to takový „zapadákov“. Michal byl upozorněn, že DD mu může do budoucna být dále nápomocen – prodloužení pobytu, pomoc při zajištění bydlení, pokud si však svým negativním chováním kolem sebe členy DD natolik neodradí, že tito mu pomohou, ale pouze v rámci svých povinností, ne však možností, a to je velký rozdíl.

Od patnácti let mohou děti z dětských domovů chodit na brigády. „Když jsme si něco vydělali, dalo se to do úschovy, a pokud jsme chtěli svoje peníze na něco použít, museli jsme říct vychovatele na co a dostat od ní souhlas,“ popisuje Michal. K tomu dostávali ještě kapesné, řádově několik stokorun měsíčně. Peníze se ale mohly krátit podle toho, jak se kdo choval. „Společně s vychovatelkou jsme si každý měsíc sedli a ona nám předčítala ze zápisníku, co jsme provedli a o kolik dostaneme míň, a jestli s tím souhlasíme,“ popisuje Michal. „Třeba když jsem nechtěl hrabat listí před domem nebo jsem dostal několik špatných známek, dostal jsem hned míň.“*

O několik let později, když už žil v Praze, potkal vychovatelku Plívovou ve Frýdlantu v obchodě. Zrovna tehdy mířil do dětského domova na návštěvu. „Snažil jsem se odtamtud rychle zmizet. Bylo to strašný. Vůbec celá ta minulost... Mluvit o tom dokážu, ale vracet se mi nechce. Ani na ta místa, ani k těm lidem.“

* Dnes už se přísně hlídá, aby k takové praxi nedocházelo. Na kapesné má dítě v dětském domově ze zákona nárok, a pokud by na něj chtěli v domově sáhnout, museli by to mít dobře obhájeno.

> Michal Ďord

